

Kivy's Introductie tot muziekfilosofie

Erik Heijerman

Filosofische reflectie over muziek is een tamelijk zeldzaam verschijnsel. Als je de geschiedenis van de filosofie erop naleest, is het opmerkelijk hoe weinig er door filosofen over muziek geschreven is. Als er al iets over muziek gezegd werd, was dat vanuit een moreel perspectief, zoals bij Plato, of een muziektheoretisch perspectief (Descartes), of werd muziek ingepast in een overkoepelend denkkader of systeem. Van het laatste is Schopenhauer, die als filosoof misschien wel het meest over muziek gezegd heeft, een voorbeeld. Voor hem was muziek van alle kunsten de machtigste, en directe uitdrukking van de Wil. Maar ook Schopenhauer past zijn ideeën over muziek dus in in zijn metafysische theorie. Systematische reflectie over concrete filosofische problemen waar muziek ons voor stelt is zeer schaars. Eigenlijk raar, want die problemen zijn buitengewoon interessant. Hier zijn er enkele. Wanneer wordt klank tot muziek? Zijn klanken eigenschappen van dingen zoals kleuren dat zijn? Zo niet, wat zijn het dan voor een soort dingen? Wat begrijpen we, als we naar muziek luisteren? Is 'begrijpen' wel een woord dat van toepassing is als het om de betekenis van muziek gaat? Is muziek een taal? Wat voor soort gevoelens wekt muziek in ons op? Zitten de emoties in ons of zitten ze in de muziek? Wat betekent het dat een melodie expressief is? Waarom kun je de Vijfde Symfonie van Beethoven niet stelen, en de Mona Lisa wel? Wanneer is een uitvoering authentiek? Waarom is het zo moeilijk om een muzikale ervaring onder woorden te brengen? De vragen stapelen zich op.

Het is opmerkelijk dat we de laatste dertig jaar een bloei kunnen waarnemen in het denken over dit soort problemen. Angelsaksische filosofen zoals Jerrold Levinson, Stephen Davies en Roger Scruton voeren het debat aan. Scrutons *The Aesthetics of Music* is daarin voor mij het hoogtepunt, maar het is geen beginnerslectuur, een gegeven dat ook op de andere genoemde auteurs van toepassing is. Zij verstrikken zich snel in ingewikkelde begripsonderscheidingen en in *detailed argument*. Een inleidend boek, waarin de hoofdvragen op een rijtje worden gezet en dat toegankelijk is voor het brede publiek, zou dus zeer welkom zijn. Ik kende er tot nu toe geen, maar nu is het er: Peter Kivy's *Introduction to a Philosophy of Music*. Kivy werd hierboven nog niet genoemd, maar misschien is hij wel de vruchtbaarste auteur op het gebied van muziekfilosofie. Hij publiceerde al tal van boeken en artikelen, waaronder *The Corded Shell* (1980), *Sound and Semblance* (1984), *Music Alone* (1990) en *Authenticities* (1995), maar dat waren ook alle boeken voor gevorderden. Kivy presenteert zijn nieuwe boek als een inleiding tot een filosofie van de muziek, niet als een inleiding tot de filosofie van de muziek. Hij bespreekt de belangrijkste vragen van de muziekfilosofie, maar de antwoorden daarop praat hij toe naar zijn eigen opvatting over de betekenis van muziek, die hij 'enhanced formalism' noemt, dat ik maar vertaal met 'verrijkt formalisme'. Dit behoeft enige toelichting.

Betekenis-theorieën van muziek zijn in twee kampen te verdelen. Het ene kamp vindt zijn inspiratie in theorieën over de betekenis van taal. Dat houdt in dat muziek net als taal een drager van betekenis heeft, maar dat die betekenis los

van de drager staat. De betekenis wordt dan ofwel gezien als bestaande uit representatie van de werkelijkheid, ofwel als de expressie van emoties. De eerste opvatting wordt niet veel aangehangen, maar de tweede wel: muziek als de taal der emoties. Baanbrekend werk op dit gebied is het boek van Deryck Cooke, *The Language of Music* uit 1959, waarin tal van (concrete) muzikale motieven worden aangedragen die corresponderen met bepaalde gevoelens. Zo associeert Cooke de stijgende tonen van een kleine-tertsdrieklank met een 'outgoing feeling of pain', een uiting van spijt, een klacht of protest tegen ongeluk, en illustreert dat met tal van voorbeelden uit de muziekgeschiedenis. Het blijft echter raadselachtig hoe dit mogelijk is. Waarom horen we een klacht in die noten, en niet iets anders? (Misschien is dit probleem eerder iets voor psychologen of hersenwetenschappers dan voor filosofen.) Bovendien, en een stap verder: worden we daadwerkelijk verdrietig van een droevige melodie?

Naast de op het taalmodel georiënteerde betekenistheorieën over muziek is er dan ook een stroming die muziek als autonoom ziet. Op het hoogtepunt van de Romantiek, midden in de 19de eeuw, verscheen een revolutionair werkje van Eduard Hanslick, *Vom Musikalisch-Schönen*, waarin de auteur beweerde dat muziek noch de werkelijkheid kan representeren, noch emoties kan opwekken. Zijn positie staat sindsdien bekend als het formalisme. Muziek is niets anders dan 'tönend bewegte Formen'. Het gaat om het volgen en beleven van de klank alleen (Hanslick is genuanceerder, maar daar ga ik nu aan voorbij). Dit is de positie waar Kivy bij aansluit. Waar iedereen het over eens is bij het beluisteren van (absolute, d.w.z. zuiver instrumentale) muziek, is immers dat er klanken aan ons oor voorbijtrekken. Die klanken ervaren we als een spel met onze verwachtingen. Net zoals bij het lezen van een roman volgen we de klankgebeurtenissen en vragen ons af hoe het verder zal gaan (een spel met hypothesen). We proberen motieven te herkennen en structuur aan te brengen in dat wat we horen. Deze manier om met klanken om te gaan is volgens Kivy iets dat mensen intrinsiek plezierig vinden. Toch is dat niet het hele verhaal. Kivy's bezwaar tegen het strikte formalisme is dat de vertegenwoordigers ervan voorbij gaan aan het feit dat we emoties in een melodie kunnen horen. Zo spreken we over een droevige melodie. We horen die melodie dan *als droevig*, zonder dat we er zelf droevig van hoeven te worden (waarom zou je willen luisteren naar iets waarvan je droevig wordt?). Die ervaren droefheid kan bij ons een esthetische reactie teweeg brengen, een gevoel van bewondering of schoonheid. Ook dit is een emotie, maar van andere aard dan de huis-tuin-en-keuken emoties waarvan we vaak denken dat muziek die bij ons opwekt: zij is esthetisch. Ik kan daar nu niet verder op ingaan, maar het is de hoofdstelling van Kivy's verrijkte formalisme. In het boek is nog veel meer interessants te vinden, zoals of muziek een verhaal kan vertellen, hoe we de verhouding van muziek en tekst kunnen begrijpen, wat een muziekwerk voor een soort ding is, wat authentieke uitvoeringen zijn en waarom we eigenlijk naar muziek luisteren. Geen verheven taal, geen onbegrijpelijke metafysica, maar concrete en toegankelijke filosofie van de muziek.

Peter Kivy, *Introduction to a philosophy of music*. Oxford: Clarendon Press, 2002. ISBN 0-19-825048-7

Verschenen in: *Kunst en Wetenschap*, 12^e jrg. nr. 2, zomer 2003